

Regularity and peculiarities of structuring of word-formation paradigm of nouns – names of time (year, month, week, day, hour, minute, second) are analyzed in the given article from the position of stem word-formation. These nouns in the measures of temporal lexico-semantic field present specific lexical microscheme. The analyzed group of temporal nouns represents in the language such periods of time which have determined measuring units and make urgent concepts of different level of generalization. The research of word-formation potential of nouns of this lexico-semantic group is made on such conceptual principles as:

1) filling and content of word-formation paradigm depend on notional structure of a formed word;

2) the structure of derivative models is determined by dynamic of denominative and associative sems in the process of derivation;

3) to reveal the peculiarities of structuring of word-formation paradigm, the pragmatism of formed word is important, as on the base of its connotations and pragmatic elements, it takes part in the process of derivation.

In the article is proved that knowledge of regularities of semantic transformations of the nominative base in the process of derivation allows revealing the dynamic character of the language and creating structural-semantic typology of word-formation paradigm.

Key words: *stem word-formation, dynamical word-formation, derivative potential of formed word, temporal noun, word-formation paradigm, structure of word-formation paradigm, zones of word-formation paradigm, word-formation meaning.*

УДК 811. 161. 2' 376

Любов Тягло (Дніпропетровськ)

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ КОСМІЧНОЇ РАКЕТИ У ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ ОФОРМЛЕННІ

В статті розглядається ракетно-космічна термінологія як система у складі лексичної системи української загальнолітературної мови. Системність структури термінологіки визначена у функціональному аспекті.

Ключові слова: *термін, ракетно-космічна термінологія, категорії понять.*

Терміносистема будь-якої галузі наукових знань має у своєму складі таку частину словника, що включає в себе назви основних галузевих об'єктів, явищ, предметів чи матеріалів. Такі терміноназви становлять основну частину терміносистеми, власне галузеву термінологію. Галузеві терміни відображають специфіку галузі, її походження і розвиток, формуючи значні за обсягом термінологічні гнізда.

Предметом дослідження є термінологічне поле із терміном-домінантою «ракета» як відображення функціональності ракетно-космічної термінології.

Актуальність дослідження полягає в тому, що ракетно-космічна термінологія до цього часу залишається вивченою не в повному обсязі, не було проведено комплексного аналізу семантичних відношень всередині терміносистеми галузі.

До проблем походження та класифікації термінів звертаються у своїх роботах Б. Рицар, В. Моргунюк, О. Покройська, проблема запозичень висвітлюється в дослідженнях М. Коваля, О. Баранова, В. Гуменюка та інших.

Власне ракетно-космічна термінологія у словнику космічної лексики займає провідне місце. До неї належать терміноназви, що позначають космічні об'єкти (природні і штучні), космічні літальні апарати та їх частини, космічні явища та процеси, а також включає в себе назви наземних служб слідкування за космічними польотами та назви професії космічної галузі, а також називає об'єкти та суб'єкти ракетно-космічної промисловості.

Постановка завдання. Сучасна українська ракетно-космічна термінологія сформувалась під дією загальних тенденцій розвитку термінологій як на власномовному, так і іншомовному ґрунтах. Визначення шляхів виникнення термінів, термінологічної номінації системної організації термінолексики та принципів формування структурних типів термінологічного ґнізда робить можливим з'ясування основних закономірностей побудови терміносистеми для подальшого її розвитку.

Українська ракетно-космічної термінологія пройшла складний шлях формування, який відзначається рядом типологічних рис і окреслює особливості її творення. У зв'язку з цим вивчення галузевої термінології дозволяє точніше і ґрунтовніше визначити функціональні можливості як окремої терміносистеми, так і її складових.

„Термінологія певної науки включає систему термінів, що функціонують в межах цієї галузі знань і утворюють термінологічне поле цієї науки” [2, 40].

Теорію термінологічного поля висунув О. Реформатський, який зазначає, що поле для терміна – це дана термінологія, поза якою слово втрачає свою характеристику терміна [4, 51]. З цього твердження випливають функції терміна :

- номінативність;
- співвіднесеність с поняттям;
- однозначність у межах однієї терміносистеми;
- універсальність.

В. Виноградов основну функцію терміна вбачав у визначенні певного поняття. У мові науковій поняття позначаються словами-термінами.

„Поняття, назване словом, виражає суть явища, відображає об’єктивну істину; слово в системі – голос, термін” [1, 78].

Сутність терміна науково обґрунтовує реальність термінологічних її полів (мікрополів) у структурі окремої галузевої термінології, оскільки об’єднання термінів у певні логіко-понятійні групи дозволяє глибше дослідити клас власне галузевих термінів як компонента термінологічної системи української мови, визначити сферу функціонування терміна чи термінологічного сполучення як вербального оформлення окремого поняття або складової циклу, споріднених понять (мікрополя).

Класифікуючи ракетно-космічну термінологію у функціональному аспекті, можна виділити кілька термінологічних мікрополів, що виражають функціонально-тематичний зміст термінології. Терміни ракетно-космічної галузі об’єднуються у такі функціонально-понятійні блоки:

- 1) двигун та інші компоненти рушійної складової ракети;
- 2) ракетне паливо;
- 3) ракета як цілісний складний функціонально-технічний комплекс;
- 4) облаштування керування ракетою;
- 5) етапи руху літального апарата;
- 6) космодром та його інфраструктура;
- 7) космонавт і його робочий простір.

Таке об’єднання дозволяє розглядати окремий ракетно-космічний термін як частину певної функціональної системи і визначає місце терміна в понятійному полі вчасне галузевого словника.

Визначаючи термінологічне поле назв компонентів рушійної складової ракети можна зробити висновок, що основним терміном, який визначає термінологічний склад поля і який є його своєрідним ядром, є *двигун*. Це стає зрозумілим при комплексному аналізі компонентів поля, включаючи аналіз термінологічного вмісту поля і кількісного показника терміна назв, що їх формує термін-домінанта *двигун* у поєднанні з визначником *ракетний*.

Слід зауважити, що інші терміни, що входять до означеного термінологічного поля, так чи інакше належать до понятійного кола рушійної складової ракети, якою є двигун. Вони або називають основні деталі двигуна, або термінологічно засвідчують етапи його функціонування.

Термінологічне поле, що формується на понятійному колі ракетного палива, нерозривно пов’язане з мікрополем, об’єднує назви двигунів та інших компонентів рушійної складової ракети, бо основною технологічною умовою роботи будь-якого двигуна є використання пального.

Свідченням цього є значний за обсягом шар терміносполучень – назв двигунів, компоненти якого визначають тип використаного двигуном

палива: *двигун твердопаливний ракетний, рідинний ракетний двигун* і т.д.

Таким чином, назви ракетного палива можна було б віднести до мікрополя назв двигунів, однак термінологічне поняття „паливо” визначає дещо відмінну від попереднього поля функцію: забезпечення роботи двигуна.

Ця функція дещо звужена у порівнянні з функцією роботи двигуна – приводить у рух космічні апарати. Можна навіть говорити про ланцюговий зв'язок між функціональними поняттями цих двох груп термінів: із ракетного палива неможлива робота двигуна, а робота двигуна забезпечує рух ракети, що має відображення у групах термінів.

До термінологічного поля „ракетне паливо” входить кілька мікрополів нижчого рівня: „назви ракетного палива та його властивостей”, „назви процесів, пов'язаних з використанням ракетного палива” та „назви компонентів паливної інфраструктури ракети”. Як бачимо, складові цього термінологічного поля формують значний тематичний прошарок ракетно-космічної лексики, що має власне галузеве наповнення.

Основним терміном цієї тематичної групи є *паливо*, що входить до мікрополя „власне назви ракетного палива”. Сам термін без визначників належить до загальнотехнічної лексики та, як і термін *двигун*, генетично походить з механічної термінології. Вхідження терміна назви *паливо* до термінології ракетно-космічної галузі зумовлене технічним галузевим спрямуванням. При переході терміна назви до структури ракетно-космічної термінології зберігається визначення основної функції об'єкта називання, але у власне галузевому термінологічному оточенні.

Так, термін *паливо* як компонент власне ракетно-космічної термінології утворює термінологічне гніздо, до якого входять 138 термінологічних сполучень, що різнобічно характеризують паливо. Деякі терміносполучення у своїй структурі мають компонент *ракетне*, що полегшує аналіз власне галузевого термінологічного наповнення, оскільки він прозора вказує на приналежність терміна назви до досліджуваної галузі. При поєднанні цих двох компонентів утворюється терміносполучення, що виконує номінативну функцію, оскільки формує назву як термінологічного поля в цілому, так і назву мікрополя, яке входить до його складу.

Виділяючи термінологічне поле „ракета як цілісний функціонально-технічний комплекс”, необхідно виділити терміни, навколо яких формується система термінів, що підпорядковується єдиній понятійній основі. Так, формування термінополя прозора вказує на два основних терміни – ракета і комплекс.

Термін *ракета* належить до власне галузевої термінологіки, *комплекс* походить із фонду загальномовного словника. Дане термінологічне поле розглядає ракету як певний функціонально-технічний комплекс, певної технічної системи.

Термін *комплекс* (англ. complex – лат. complexus – зв’язок, поєднання) означає „сукупність предметів, явищ або властивостей, що становлять певну цілісність„ [3, 542]. У даному випадку таку технічну цілісність становить *ракета* (нім. Rakete – італ. rocchetto – катушка – госса – веретено) – „літальний апарат з реактивним двигуном” [3, 782].

Основною умовою входження окремого терміна чи терміносполучення до термінологічного поля є позначення ним будь-якої складової ракети, явища, що пов’язане з експлуатацією даного типу літального апарата чи дії, яку виконує ракета або яку виконує людина, під час розробки, побудови, використання ракети.

Свідченням того, що ракета являє собою певний комплекс, засвідчує терміносполучення *ракетний комплекс*. Ця термінологічна назва є складовою ширшого поняття, визначеного назвою *комплекс технічний*. Іноді на позначення ракети вживається складна терміноназва *комплекс ракетно-технічний*, при цьому вказується на технічний характер ракетного комплексу, ракетної галузі взагалі.

Отже, *ракета* – це і певне системне утворення, оскільки терміни *комплекс* і *система*, які при розкритті дефініцій мають подібні термінологічний зміст.

Система (грец. systema – утворення), як і *комплекс* – це сукупність машин, механізмів, що служать одній меті. Ракетно-космічної термінологія включає до свого словника терміносполучення, що має відповідну будову і значення (*комплекс ракетний – система ракетна, комплекс ракетно-технічний – система ракетно-технічна*).

Однак термін *система* у межах термінологічного поля „ракета як цілісний функціонально-технічний комплекс” формує значне за обсягом термінологічне гніздо на позначення ракетних систем нижчого рівня, назва яких виражає функціональне призначення кожної з таких мікросистем, або підсистем. «Російсько-український словник з авіаційної та ракетно-космічної техніки» [5] фіксує 723 терміносполучення зі словом-домінантою *система*, з яких близько половини належать до термінологічного поля „*ракетний комплекс*”.

1. Виноградов В.В. Словообразование и его отношение к грамматике и лексикологии // Вопросы теории истории языка. – М.: Наука, 1979.

2. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики / Д.С. Лотте – М.: Изд-во АН СССР, 1961.

3. Пустовіт Л.О., Скопненко О.І., Сюта Г.М., Цимбалюк Т.В. Словник іншомовних слів. – К.: Довіра, 2000.

4. Реформатский А.А. Мысли о терминологии / А.А. Реформатский // Современные проблемы русской терминологии. – М.: Наука, 1986.

5. Російсько-український словник з авіаційної та ракетно-космічної техніки / За ред. Баранника Д.Х. і Прісянкова В.Ф. – Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1997.

In this article space-rocket terminology is regarded as a special part in the lexical system of common Ukrainian literary language. Systematical structure of term vocabulary is determined in functional aspect.

Key words: term, space-rocket terminology, category of notion.

УДК 811.161.2'373

Марія Федурко, Анна Огар (Дрогобич)

КОНЦЕПТИ ЗЕМЛЯ Й НЕБО КРІЗЬ ПРИЗМУ СЛОВОТВОРЕННЯ

У статті йдеться про словотвірне втілення концептів земля і небо в системі української мови. Вагомість землі як об'єкта словотвірної детермінації підтверджує одне із найчисленніших гнізд в системі українського словотворення – з вершиною земля (143 одиниці). На основі його аналізу встановлено стрижневі значення твірного як провідні ознаки концепту – 'грунт', 'верхній шар земної кори', 'країна'. Набагато менше розбудоване словотвірне гніздо лексеми небо (22 похідних слова) засвідчує деяку периферійність однойменного концепту в українській моделі світобудови. У ньому засобами деривації підтверджено високий концептуальний статус ознаки 'видимий над поверхнею землі повітряний простір у формі купола' та виведено ще один важливий концептуальний складник – 'синьо-голубе забарвлення'.

Ключові слова: концепт, концептуальна ознака, словотворення, словотвірне гніздо, похідне слово.

Постановка проблеми. Загальна переорієнтація лінгвістики на антропоцентричне бачення свого об'єкта актуалізувала дослідження одиниць словотвору [17, 276], украї важливих для осмислення мови як унікального витвору етносу [2, 6], бо її функціонування передбачає безперервний розвиток лексикону задля фіксації результатів пізнавальної практики суспільства. На думку М. Скаб, вивчати динаміку концептуалізації в мові певної сфери дійсності потрібно, якомога повніше використовуючи формальні ознаки, зокрема, словотвірні [11, 6]. Слова зі спільністю форми та змісту дають змогу виявити ступінь участі слово-